

УДК:94(430) „1929/1933”

Давлєтов О.Р.

НСДАП: БОРОТЬБА ЗА ЕЛЕКТОРАТ ВЕЙМАРСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ (1929-1933 РР.)

Рівно 85 років пройшло з того часу, як на політичній арені Німеччини виникла Націонал-соціалістична робітничка партія (НСДАП), яка згодом стала „керівною і направляючою силою” німецького суспільства в 1933-1945 рр. Одним з найважливіших моментів в історії генези нацизму за часів існування Веймарської Німеччини (1919-1933 рр.) можна вважати процес перетворення НСДАП із невеликого провінційного націоналістичного руху з „табору фьолькіше” в якісно нову „загальнонародну партію” тоталітарного типу в другій половині 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Діяльність націонал-соціалістів саме в цей період може бути яскравим прикладом того, як праворадикальна консервативна структура завдяки використанню суто конституційних методів боротьби за владу в умовах кризової соціально-економічної ситуації, легально досягає вершин політичного життя в країні. Незважаючи на те, що схожа ситуація маловірогідна на сучасному етапі розвитку українського демократичного суспільства, не треба забувати, що і ультра-націоналістичні рухи і феномен неофашизму, на жаль, все ж таки не належать минулому. Таким чином, дослідження історії боротьби НСДАП за масовий електорат в останній фазі існування Веймарської Республіки (1929-1933 роки), є досить актуальним і у наші дні.

На початку ХХІ століття вже накопичено велику кількість наукових досліджень щодо саме генезис німецького варіанту фашизму. Так, надрукована у ФРН ще у 1995 році „Бібліографія націонал-соціалізму”, зібрана доцентом Манхеймського університету Міхаелем Рюком, має обсяг у 1428 сторінок і охоплює 20356 робіт [1]. За підрахунками російського професора Юрія Галактіонова (Кемеровський держуніверситет) лише за перші 5 років після виходу у світ цієї бібліографії, кількість наукових розвідок про нацизм зросла ще на 2000 одиниць [2, с.3]. тобто, історія феномену фашизму, перш за все – німецького, продовжує викликати значний інтерес серед дослідників. Питання про проникнення націонал-соціалістів у корпус виборців Веймарської Німеччини вже досить давно привертає увагу дослідників як у вітчизняній історичній літературі [3,4,5], так і за кордоном [6,7,8]. Серед сучасних дослідників можна згадати Юргена Фальтера [9], Мартіна Дюрінга [10], Гвідо Кноппа [11], Норберта Фрая [12]. Окремі аспекти зазначеної проблематики досліджував вже й автор цієї публікації – проникнення нацистів у профспілковий рух [13], у молодіжні течії Веймарської Республіки [14], у парламентські установи [15] тощо. Проте спеціального окремого дослідження, де розглядалася б діяльність НСДАП у боротьбі за масовий електорат Веймарської Німеччини (1929-1933 рр.), у вітчизняній історіографії поки що нема.

НСДАП: БОРТЬБА ЗА ЕЛЕКТОРАТ ВЕЙМАРСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ (1929-1933 РР.)

В запропонованій статті зроблено спробу аналізу феномену зростання масової бази НСДАП у 1929-1933 роках.

Вивчаючи останню фазу існування Веймарської Республіки (1929-1933 роки) неможливо не помітити лавиноподібне зростання впливу НСДАП на населення Німеччини. І досі не існує однозначної відповіді щодо того, що більше всього вплинуло на це: "велика депресія", а згодом і перманентна політична криза; прихильність з боку влади і крупного монополістичного капіталу; розкол німецького робітничого руху та відсутність у країні єдиного антифашистського фронту; перебудова лав НСДАП (від народного руху до партії „нового типу”) чи будь-що інше. Але, безумовно, заслуговує пильної уваги дослідників той факт, що саме НСДАП, партія, яка наприкінці 20-х років минулого століття була малочисельною другорядною політичною інституцією (на виборах до рейхстагу у травні 1928 року за неї проголосувало лише 2,6% виборців [9, s. 25]) за 5 років посилилася настільки, що 30 січня 1933 року утворила уряд „національної концентрації” на чолі з Адольфом Гітлером. Саме у зв'язку з цим спробуємо розглянути історичні передумови зростання масової бази НСДАП у 1929-1933 роках.

Ще 26 лютого 1925 року, в першому номері відновленої газети „Фюлькішер Беобахтер” („Народний Спостерігач”) була надрукована директивна стаття Адольфа Гітлера – „Основні напрямки діяльності з відбудови НСДАП”, з якої чітко випливало, що, зазнавши невдачі у боротьбі „революційним шляхом”, і роблячи „поступку Конституції”, нацисти переносять центр ваги власної боротьби саме на легальні методи досягнення влади, вважаючи необхідним при цьому перебудувати свій національний рух в нову політичну партію. Саме тоді і були визначені нові тактичні завдання: завоювання більшості серед виборців і наступ на рейхстаг. Саме з 1925 по 1928 роки, крок за кроком, проходить перетворення НСДАП в політичну організацію нового для Німеччини типу, зовсім не схожу на будь-які інші тогочасні політичні партії, бо нацистська „централізована-парамілітаристська структура” надавала керівництву широкі можливості для маневрування та маніпулювання нею. Нова партійна структура НСДАП була заснована на жорсткому „принципі фюрерства” – де центральний апарат, робочі комітети гауляйтерів, СА та СС, таємний партійний суд, розгалужена мережа „допоміжних спілок” забезпечували беззаперечне виконання „низами” розпоряджень „зверху”. Саме реорганізація нацистської партії, що була проведена у 1925-1928 рр., дозволила НСДАП, врешті-решт, вийти на авансцену великої політики. В цьому НСДАП допомогла і сумнозвісна „велика депресія” 1929-1933 років, а також нестабільність політичної влади у Веймарській Республіці [16, с.399-405]. Дещо згодом, Адольф Гітлер навіть відверто заявляв, що „ніколи в житті він не почував себе так добре, як у ті дні” [17, с. 107]. В цей час жодна політична сила не мала ефективних та швидкодіючих рецептів подолання наслідків світової економічної кризи. Жодна, окрім НСДАП. Фюрер і його оточення досить чітко виділяли внутрішніх (євреї, марксисты, католики тощо) та зовнішніх ворогів німецької нації (СРСР, плутократичні держави – Велика Британія та Франція; єврейський монополістичний капітал, масони і т.п.), завжди виступали агресивно, оптимістично, з вірою у майбутнє піднесення Німеччини. Одночасно, НСДАП проводила велику роботу з розповсюдження нацистського світогляду серед різноманітних суспільних верств населення. Відомий німецький філософ К.Манхейм

назвав це „груповою стратегією нацизму, що складалася з 2-х етапів: руйнування традиційних груп цивілізованого суспільства і швидкого утворення нових груп на підставі цілком нової моделі” [18, с. 498-499]. Для того, щоб поширити власний вплив на німецький робітничий клас, нацисти змушені були розгорнути роботу власних підрозділів безпосередньо на підприємствах.

Ще до середини 20-х років ХХ століття представники „лівого крила” НСДАП (Федер, Штрассер, фон Ревентлов, Мухов, Геббельс тощо) вимагали від фюрера створення націонал-соціалістських профспілкових об'єднань. Піднімалося питання про створення окремих професійних груп всередині НСДАП і на першому з'їзді партії у Веймарі в липні 1926 року. Разом з тим, Гітлер побоювався негативної реакції представників монополістичного капіталу Німеччини – основних інвесторів НСДАП – і не ухвалив цю ідею. Не діставши підтримки в центральному керівництві партії, представники „лівих” нацистів розгорнули широку організаційну роботу по їх створенню на місцях. Вже наприкінці 1926 року лише в Берліні нараховувалося біля 50 осередків НСДАП безпосередньо на виробництві. Поступово, у зв'язку із досить успішним проникненням нацистів у середовище робітничого класу, змінилися й настрої фюрера. На черговому Нюрнберзькому з'їзді НСДАП (1-4 червня 1929 р.) було прийнято рішення про створення єдиного загально німецького робітничого союзу – „Націонал-соціалістські організації виробничих осередків” (НСБО). Під гаслом „Жодного цеху без нацистського осередку” розпочалася восени 1929 р. пропагандистська кампанія „проникнення до заводів” [19, р.88]. саме в межах НСБО досить чітко були відчутні антимонополістичні та антикапіталістичні настрої рядових прибічників нацизму. В умовах затяжної економічної кризи відбувається стрімке зростання чисельного складу НСБО. Якщо у грудні 1931 р. вона налічувала 39 тис. членів, то у грудні 1932 р. – вже 300 тис. [20, с. 275]. Згідно з даними німецького дослідника Юргена Фальтера, саме представники робітничого класу, до 1933 року включно, складали приблизно 40 % нових членів НСДАП [9, с. 97].

За цей же час значно збільшилася кількість прибічників НСДАП і у сільській місцевості. Для цього, при імперському партійному керівництві партії було утворено окреме управління під проводом Вальтера Дарре. Після узгодження із фюрером, Дарре 6 березня 1930 року видрукував „Прокламацію щодо відношення НСДАП до сільського господарства”. В цьому листі особлива увага була приділена селянам, що потрапили у скрутний стан у зв'язку з „великою депресією”. Тобто, мова йшла про цілком чіткі і зрозумілі будь-кому на селі заходи: пониження ставки аграрного кредиту, реформу поземельного податку, введення відстрочення виплат стосовно іпотечних заборгованостей тощо [4, с. 81]. Ця так звана „аграрна прокламація” передбачала також „відновлення біологічних та соціальних підвалин селянства” і утворення на селі „єдиного продовольчого стану”. Як найважливіше завдання власної аграрної політики, НСДАП проголосила досягнення стану самозабезпечення Німеччини власними продуктами харчування. Згідно зі статистичними даними, нацистська ідеологія з успіхом розповсюджувалася у 1929-1933 роках і у сільській місцевості – в 1933 році доля селян серед членів НСДАП була 12,5 % [21, с. 46].

„Велика депресія” у значній мірі погіршила і стан існування німецької молоді, яка завжди була у фокусі уваги керівництва НСДАП. На відміну від „старих”

НСДАП: БОРОТЬБА ЗА ЕЛЕКТОРАТ ВЕЙМАРСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ (1929-1933 РР.)

політичних інституцій Німеччини, заснованих ще у ХІХ столітті, таких як СДПН (Соціал-демократична партія Німеччини) або партії католицького Центру, НСДАП за часи існування Веймарської Республіки можна вважати „партією молодих”. Так, середній вік „батьків-засновників” націонал-соціалістичного руху в 1919-1920 рр. становив менше 33 років, а в самій НСДАП до листопада 1923 року майже 47 % членів партії мали вік до 23 років [22, s. 230]. Світова економічна криза немовби спровокувала нову хвилю вступу молоді до лав НСДАП. Саме в цей час один з провідних ідеологів націонал соціалізму, Альфред Розенберг, досить відверто писав у нацистському щомісячному виданні за 1930 рік: „Серед великих завдань націонал-соціалізму окремою задачею є проблема відчуження дітей сьгоднішніх буржуа, селян, робітників через ідеї, які були чужими для їхніх батьків” [23, s. 52]. Тоді ж, у 1930 році, центральний друкований орган молодіжного підрозділу НСДАП „Гітлерюгендцайтунг виділив 4 основні напрямки роботи на підприємствах, у профспілках, серед селянської молоді і молодих робітників:

„1. Найтісніше співробітництво всіх молодих товаришів по праці, безупинне пояснення їм політичного становища і нашої мети для того, щоб готова до боротьби молодь відокремилася від ледачої маси, яку, однак, можна залучити до співучасті.

2. Невтомна боротьба проти закосніння фабзавкомів і профспілок.

3. Утворення товариств молодих селян у кожному селі й інтенсивне пояснення їм цілей їхньої боротьби, як представників рідної землі і рідного дому, проти системи податкового грабунку й експлуатації з боку збирачів репараційної данини, а також їхня боротьба проти антинародних великих аграріїв.

4. Створення осередків з молодих сільськогосподарських робітників кожного маєтку і боротьба проти їхнього закабалення і пограбування, здійснюваного крупними аграріями” [16, с. 408-409].

У значній мірі нацистська пропаганда серед молоді здійснювалася через систему організацій, що знаходились безпосередньо під управлінням НСДАП. До них відносилися: „Гітлерюгенд”, Націонал-соціалістична спілка студентів, Націонал-соціалістична спілка школярів, „Спілка німецьких дівчат”, „Доцентенбунд” тощо. І ця робота давала плідні плоди. У 1930 році серед партійних функціонерів НСДАП віком до 40 років було 65 % членів, а віком до 30 років – 26 % [24, с. 24]. Більше того, і 50 % всіх нових членів НСДАП до 1933 р. були за віком до 30 років. При цьому, вікова група від 18 до 24 років охоплювала приблизно 33 % від нових членів нацистської партії [9, s. 118].

Різке падіння рівня життя в Німеччині в 1929-1933 рр., постійне погіршення соціально-економічного, а згодом – і політичного стану Веймарської Республіки; крах традиційних уявлень стосовно станової ієрархії призвели до того факту, що і середні прошарки населення потрапили під вплив нацистської ідеології. Цьому сприяла існуюча навколо НСДАП розгалужена мережа так званих „допоміжних” або „примикаючих” спілок. Серед них найбільш впливовими були: „Нацистська спілка німецьких юристів”, „Нацистська спілка вчителів”, „Нацистська спілка лікарів” тощо. За підрахунками Юргена Фальтера, представники саме середніх верств населення склали до 1933 року приблизно 53 % нових членів НСДАП [7, s. 123].

Одночасно, серед прихильників нацистського світосприймання, в останній фазі існування Веймарської Республіки, було чимало видатних представників саме

крупного монополістичного капіталу Німеччини, які вкладали до бюджету НСДАП чималі кошти. Саме вони, після оприлюднення результатів виборів до складу рейхстагу у листопаді 1932 року, коли нацисти вперше втратили частину голосів виборців (понад 2 млн. голосів), направили безпосередньо президенту країни Паулю фон Гінденбургу петицію, в якій вимагали: „Передати відповідальне керівництво президентським кабінетом, що складається з обраних у особистому і діловому відношенні сил, саме фюреру найсильнішого національного руху, що допоможе викоренити збочення та помилки, які незмінно властиві будь-якому масовому руху, і спонукає до співробітництва з ним мільйони людей, що досі перебувають ще осторонь” [5, с. 33]. Копія цього ультимативного документу була у 1945 році знайдена у руїнах будинку кельнського банкіра Штейна. Його було підписано представниками банківського, промислового та аграрного капіталу Німеччини, що грали провідну роль у економічному і політичному житті Веймарської Республіки. Серед них були, наприклад, Ялмар Шахт, Курт фон Шредер, Фріц Тиссен, Альберт Фьоглер, Фріц Шпрінгорум та інші.

Таким чином, НСДАП, яку не стримувала програма захисту будь-якого єдиного класу, під час світової економічної кризи 1929-1933 років, здійснила швидке розширення масової бази прихильників нацизму. В її лавах легко знаходили притулок люди різного походження, віку чи стану. Саме в цей час, НСДАП, на відміну від будь-яких інших політичних партій Німеччини, намагалася вийти за традиційні обмеження – економічні, соціальні, регіональні чи релігійні. При цьому, фюрер і його оточення не розглядали будь-яку групу чи верству суспільства як потенційно недосяжну для пропаганди НСДАП. Завдяки цьому, саме під час „великої депресії”, нацисти перетворили власну партію у інституцію нового типу, яка зуміла стати загальнонародною організацією. Наприклад, якщо у вересні 1929 року до складу НСДАП входило 150000 членів, то у січні 1933 року – вже 1435530 чоловік [5, с. 334]. Якщо до цього додати всіх членів „допоміжних” нацистських структур, то виявиться, що незадовго до легального приходу до влади, нацистський рух контролював приблизно 2,5 млн. чоловік. Отже, феномен зростання масової бази НСДАП у 1929-1933 роках можна пояснити наступними чинниками:

Реорганізована партійна структура НСДАП (від народного руху до партії нового типу);

Існування цілої системи активно функціонуючих оргструктур, що проникли практично в усі прошарки німецького суспільства, дозволяє говорити про наявність у нацистської партії широкої і всезростаючої (в період „великої депресії”) соціальної опори в масах, в тому числі і серед робітничого класу, селян, середнього класу, молоді тощо;

На 6 млн. чоловік зросла доля молодих виборців з 1928 по 1932 рік, що досить вдало зуміли використати функціонери НСДАП.

Саме завдяки успіхам у боротьбі за прихильність електорату Веймарської Німеччини під час світової економічної кризи 1929-1933 років, НСДАП забезпечила легальний прорив Адольфа Гітлера до важелів державної влади. Але слід зауважити, що питання про посилення впливу НСДАП на різні верстви населення Веймарської Німеччини потребує у майбутньому більш детального дослідження.

Список літератури

1. Ruck M. Bibliographie zum. Nationalsozialismus – Köln:Bund-Verlag., 1995.

**НСДАП: БОРЬБА ЗА ЕЛЕКТОРАТ ВЕЙМАРСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ
(1929-1933 РР.)**

---

2. Галактионов Ю.В. основные итоги изучения феномена национал-социализма к концу XX века //Германия и Россия в XX веке: две тоталитарные диктатуры, два пути к демократии. – Кемерово, 2000
3. Альфред А. Организационная структура национал-социалистского движения и методы его проникновения в массы. //Коммунистический интернационал. – 1931. - №7. – С. 34-40.
4. Аликеев А.А. Внутриполитическая борьба в немецкой деревне накануне прихода фашизма к власти //Известия Северо-Кавказского Центра высшей школы. Общественные науки. – Ростов-на-Дону, 1974. – В. 2. – С. 78-84.
5. Галкин А.А. Германский фашизм. – М., 1989.
6. Manstein P. Die Mietglieder und Wähler der NSDAP. 1919-1933. – Fr.a.m., 1988.
7. Falter J., Lindenberger T., Schumann S. Wählen und Abstimmungen in der Weimarer Republik. 1919-1933. – München, 1986.
8. Schonbecker E. Parlamentarische Wahlen und Wahlsystem in der Weimarer Republik . – Düsseldorf, 1982.
9. Falter J. Hitlers Wahler. – München, 1999.
10. Döring M. „Parlamentarischer arm der Bewegung.“ Die Nationalsozialisten im Reichstag der Weimarer Republik. – Düsseldorf, 2001.
11. Кнопт Г. За спиной Гитлера: Психогаммы. – Мн., 2003.
12. Frei N. Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft. 1933-1945. – München, 2001.
13. Давлетов А.Р. Малоизученные аспекты деятельности НСБО в Веймарской Республике (1929-1933 гг.) //Вопросы германской истории. – Днепропетровск, 1991. – С. 57-65.
14. Давлетов О.Р. НСДАП та молодіжний електорат Веймарської Республіки: боротьба нацистів за німецьке студентство (1926-1933 рр.) //Питання історії нового та новітнього часу. – Чернівці, 2000. – В. VII. – С. 69-75.
15. Давлетов О.Р. Участь націонал-соціалістів у виборах до парламентів Веймарської Німеччини (1923-1930 рр.) //Вісник Східноукраїнського Національного університету. Історичні науки. – Луганськ, 2001. – В. 10. – С. 119-126.
16. Бобилсва С.Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року. – Дніпропетровськ, 2003.
17. Фест Й. Гитлер: Биография. В 3 Т. – Пермь, 1993. – Т. 2.
18. Манхейм К. Диагноз нашего времени. – М., 1994.
19. Broszat M. Hitler the Collaps of Weimar Germany. – Oxford, 1993.
20. Булюк А. Гитлер и Сталин: жизнь и власть. В 2 Т. – Смоленск, 1994. – Т. 1.
21. Аликеев А.А. Германский фашизм и крестьянство (1933-1945). – Ростов-на-Дону, 1979.
22. Kater M. Generationskonfliktals Entwicklungsfaktor in der Nationalsozialistischen Bewegung war 1933 // Geschichte und Gesellschaft. – 1985. - № 11. – s. 214-267.
23. Rosenberg A. Rebellion der Jugend //National-sozialistische Monatshefte. – 1930. – № 1. – s. 14-67.
24. Германия: фашизм, неофашизм и молодежь /Н.С. Черкасов. – Томск, 1993.

Поступило в редакцию 07.12.2004